

УДК [929:930.253](477)"1880/1938"

О. Ф. ПАВЛОВА*

**ДО 75-ї РІЧНИЦІ ЗАГИБЕЛІ УКРАЇНСЬКОГО
ХОРЕОГРАФА ВАСИЛЯ ВЕРХОВИНЦЯ**

Висвітлюється життєвий та творчий шлях визначного українського композитора, диригента, хореографа, етнографа, педагога Василя Михайловича Верховинця (1880–1938), документи якого зберігаються у ЦДАМЛМ України.

Ключові слова: танець; хореографія; українська пісня; фольклор; театр.

Василь Костів увійшов в історію українського музичного мистецтва під псевдонімом Верховинець, що дає нам уявлення про народжену в українських Карпатах особистість. Хто ж то стоїть за цим псевдонімом? Український композитор, диригент, хореограф, етнограф, педагог Василь Михайлович Верховинець побачив світ 5 січня 1880 р. у с. Старий Мізунь (нині – Долинського району Івано-Франківської області). Початкову освіту здобув у рідному селі, згодом у дванадцятирічному віці переїжджає до Львова на навчання до бурси при Ставропігійському інституті. 1899 р., після закінчення Самбірської вчительської семінарії, викладає в народних школах Калуша та його повіту, селах Старий Угринів, Бережниця. Також навідується до театру “Руська бесіда”, де впродовж 1899–1906 рр. виступає як актор і співак (лірико-драматичний тенор).

Влітку 1906 р. під час гастролей у Львові театру Миколи Садовського, його було запрошено до нової мистецької трупи. Микола Карпович згадує цей період: “ На літо до мене приїхав молодий ще тоді

Василь Верховинець, 1936.
ЦДАМЛМ України, ф. 110, оп. 1,
спр. 18, арк. 1.

* Павлова Олена Федорівна – головний науковий співробітник відділу використання інформації документів ЦДАМЛМ України.

Василь Верховинець з танцювально-хоровим колективом, 1936.
ЦДАМЛМ України, ф. 359, оп. 1, спр. 152, арк. 1.

актор Костів, що пізніше грав під прізвиськом Верховинця. Цей молодий, але дуже музикальний хлопець дав мені ідею перекласти оперу “Галька” і “Сільська честь”. А тим часом ми почали разом розучувати оперу “Продана наречена”, де я мав співати партію Кецеля. Тижнів зо півтора я вже цю партію знав, і він почав розписувати інші партії, щоб мати готові, коли трупа з’їдеється на літній сезон. Я ж сів перекладати оперу “Галька”. Під кінець мого відпочинку лібретто “Гальки” перекладено, партії “Проданої нареченої” розписано, як хорові, так і сольні, і ми вдвох рушили на сезон до Полтави, де я з половини липня найняв театр у саду, що належав громаді полтавських урядовців¹. У Театрі Миколи Садовського Василь Миколайович працював як актор, хормейстер, диригент упродовж 1906–1919 рр. Його сценічні образи – Петро, Левко (“Наталка Полтавка”, “Майська ніч” М. Лисенка), Андрій (“Запорожець за Дунаєм” С. Гулака-Артемовського), Андрій (“Катерина” М. Аркаса), Турриду (“Сільська честь” П. Масканы), Йонтека (“Галька” С. Монюшка) та ін. На сцені театру на той час виступали Марія Заньковецька, Ганна Борисоглібська, Любов Ліницька, Ганна Затиркевич-Карпинська, Іван Мар’яненко, Софія Тобілевич, Євдокія Доля, Григорій Березовський, Северин Паньківський, Олександр Корольчук, Федір Ливицький, Іван Коваленко, Іван Загорський та ін. Відомий український режисер, театральний діяч Василь Василько, який також почи-

нав акторську роботу в цьому театрі пише: “Хором довгий час керував Василь Верховинець, він же і хореограф театру”². А Софія Віталіївна Тобілевич згадувала: “Танцювальною групою в трупі відав молодий, дуже здібний хлопець з Галичини. На жаль, пам’ять не зберегла його прізвища. А слід би пам’ятати, бо він хоч і молодий, а був дуже талановитою людиною і знався не тільки на хореографії, а й на співах та музиці. У ті часи, коли в театрі готувались опери до постановки, цей молодий митець був Садовському у великій пригоді”³.

Поряд з роботою в театрі він бере уроки у Г.Любомирського при Музично-драматичній школі М.Лисенка. Навесні 1915 р. Василь Верховинець переходить до новоствореного професійного театру “Товариство українських артистів під орудою І. О. Мар’яненка за участю М. К. Заньковецької та П. К. Саксаганського”. Працює до 1919 року як хормейстер, диригент, хореограф. Подальший творчий шлях митця: лекторська робота на диригентських курсах ім. Лисенка, викладання дитячих ігор у Київському педагогічному інституті (1919–1920); диригент хорового співу при Музично-драматичному інституті ім. М.Лисенка та керівник хорової капели ім. К.Стеценка при Музичному товаристві ім. М. Леонтовича (1923–1924). У 1920–1932 роках завідує кафедрою мистецтвознавства та керує хором Полтавського інституту народної освіти, а також разом із О. Свешниковим та Ф. Попадичем керує Полтавською окружною хоровою капелою, навчає українських народних танців у Полтавській Трудовій школі ім. І.Котляревського.

У 1927–1928 рр. Василь Верховинець – керівник хорових колективів у Харківському музично-драматичному інституті та Харківській окружній капелі “Чумак”; 1929 р. – балетмейстер у Харківському музичному театрі. У 1931 р. (робота розпочалась 1930 р.) митець разом з балетмейстером Василем Литвиненком у Харківському театрі опери та балету здійснили постановку першого українського балету “Пан Каньовський” (муз. М. Вериківського, лібретто М. Вериківського і Ю. Ткаченка).

1930 р. у Полтаві Василь Миколайович разом з дружиною Євдокією Долею вперше на Україні організував жіночий вокально-хореографічний ансамбль “Жінхоранс”. Новий творчий колектив гастролював у багатьох містах тодішнього СРСР, брав участь у Першій Декаді українського мистецтва у Москві (1936), у роботі над фільмом “Коліївщина” (реж. І. Кавалерідзе, 1933); виконував обрядові танці та хороводи в опері “Наталка Полтавка” М. Лисенка (Київський театр опери і балету).

1935 р. у Лондоні відбувся Перший міжнародний фестиваль народного танцю, в якому взяли участь артисти танцювальних колективів оперних театрів Харкова та Києва. Підготовкою танців займалися балетмейстери Леонід Жуков та Василь Верховинець. Учасниця фестивалю Марія Сивкович згадувала: “Верховинець працював майже два

місяці. Підібрав цікаву музику і поставив на неї триколінний “Гопак”. То був парубочий танець, в якому демонструвалась чоловіча віртуозність. А дівчата ніби акомпанували парубкам. Своїми плавними, сповненими скромності рухами, вони створювали ліричний контраст чоловічій віртуозності, заохочуючи одночасно своїх партнерів до ще активнішого прояву парубоцького танцювального хисту. “Гопак” виконувався в дуже швидкому темпі, як метелиця, як вихор. Успіх радянської групи перевершив усі сподівання. Ще до закінчення триколінного “Гопака” зал буквально гримів оплесками... “Таймс” від 18 лип-

ня 1935 р. писала: “Все це було новим для нас. Російські танцюристи з України виконали “Гопак” з такою професійною майстерністю, що сколихнули публіку, розпалили її ентузіазм... Ми побачили, який прямий вплив мають народні танці...”⁴.

В історію українського музичного мистецтва Василь Верховинець увійшов як невтомний збирач фольклору, зокрема народної хореографії. “Чародієм українського танцю” називав Максим Рильський Верховинця. Інтерес до народного танцю у Василя виник ще з юності – під час навчання у Самбірській учительській семінарії. Згодом, відвідуючи батьків, приглядався до танцювальних рухів своїх земляків-верховинців. Пізніше, подорожуючи з театром Садовського, поповнював свої знання. За розповідями артистів, і сам Микола Садовський любив танцювати та підтримував у цій справі свого хореографа. 2–3 квітня 1912 року на батьківщині українських істориків мистецтва братів Вадима і Данила Щербаківських, у селі Шпичинці на Житомирщині, Василь Верховинець вперше на Україні описав весільний обряд з піснями та діями. Його праця “Українське весілля” була опублікована 1914 року в “Українському етнографічному збірнику”. 1919 року вперше на Україні уклав підручник з хореографії “Теорія українського народнього танка” (праця була доповнена і чотири рази перевидана – 1920, 1963, 1968, 1991). В післямові до першого видання (1919) автор зауважує: “Поява в будучому на відкритому місці, чи на сцені, гарних народних українських гуртових танків – дуже бажана, бо вона дасть нам чималий матеріал для утворення вищої науки танка: балету. ...Україн-

ського балету ще нема; він, як матеріял, ще в народі. Його треба збирати так само пильно, обережно і з любовію, як пісні, музику, ігри, байки, казки і оповідання, тоб то як всяке мистецтво і творчість нашого народу”⁵. Мрія Василя збулася, адже, як зазначалося вище, він взяв участь у постановці на професійній сцені першого українського балету “Пан Каньовський”. Послідовниками творчого методу стали українські хореографи, балетмейстери Василь Авраменко, Вахтанг Вронський, Павло Вірський, який нагадав, що висловлені думки Василя Верховинця “...ще в 1920 році, давно перестали бути лише предметом теоретичних дискусій і сміливих передбачень. Вони набули цілком реальної форми в творчих досягненнях митців від хореографії, які вивели наш національний танець у великий світ”⁶.

Підсумком збирання пісенного та хореографічного матеріалів стала підготовлена у 1925 р. праця Василя Миколайовича “Весняночка”. Це перша на Україні книжка ігор з піснями для дітей. Син композитора Ярослав зробив висновок, що ця збірка займає особливе місце в творчості Василя Миколайовича Верховинця. “Вона ніби та колиска, де зростали його ідеї та задуми в галузі педагогіки, хореографії, композиції та інсценованої пісні”⁷.

Нелегко склалася доля Василя Костіва. Він бажав “брати участь у танках і водити їх при кожній нагоді аж до глибокої старости, як се можна зауважити в нашому селі, хоч би й тепер, де і старі діди й жіноцтво, не зважаючи на старі літа, при всякій нагоді танцюють так, що любо дивитися”⁸. Хоч 1936 року, він був нагороджений орденом “Знак Пошани” за високі показники у праці, але тричі його заарештовували – 1927 та 1932. і востаннє – 23 грудня 1937. Не стало Верховинця 11 квітня 1938 року. Реабілітований 1958 року.

Документи Василя Верховинця зберігаються у Центральному державному архіві-музеї літератури і мистецтва України. Особовий фонд митця № 110 нараховує 29 одиниць зберігання за 1906–1981 рр. Завдяки старанням дружини митця Євдокії Долі та сина Ярослава архів-музей зберігає рукописи: “Теорії народного українського танка”, “Весняночки”, хорових творів, романсів, драматичного твору “Лірник на селі”, програму та афішу вистав, альбоми із записами українських народних пісень, індивідуальні та групові фотографії, матеріали до біографії. В ЦДАМЛМ України з нагоди 130- і річниці митця підготовлено ініціативне інформування та відкрито документальну виставку.

¹ М. К. Садовський. Мої театральні згадки. 1881–1917. – К.: Державне видавництво образотворчого мистецтва і музичної літератури, 1956. – С. 155–156.

² В. Василько. Микола Садовський та його театр. – К.: Державне видавництво образотворчого мистецтва і музичної літератури, 1962. – С. 195.

³ Софія Тобілевич. На роздоріжжі. Спогади. б/д. Машинопис. ЦДАМЛМ України, ф.191, оп. 1, спр. 27, арк. 67–68. Спогади писалися близько 1930–1940-х рр., коли ім'я В. Верховинця замовчувалось.

⁴ Я. Верховинець, М. Сивкович. Перший міжнародний. Сторінки минулого. Стаття про участь В. Верховинця з українськими артистами балету у Першому міжнародному фестивалі народного танцю у Лондоні. Газета “Культура і життя”. 1976, 19 серпня.

ЦДАМЛМ України, ф. 110, оп. 1, спр. 15, арк. 6.

⁵ В. Верховинець (Костів). Українська хореографія. Теорія українського народного танка. – К.: Шлях, 1919. – С. 47.

⁶ Верховинець Василь. Теорія українського народного танцю. – К.: Державне видавництво образотворчого мистецтва і музичної літератури УРСР, 1968. – С. 11.

⁷ Я. Верховинець. Передмова до четвертого видання: “В. Верховинець. Весняночка. Ігри з піснями для дітей дошкільного віку та молодших школярів”. – К.: Музична Україна, 1979. – С. 7.

⁸ В. Верховинець. Теорія народного українського танка. Видання друге, поширене. – Полтава, 1920. – С. 65.

Освещается жизненный и творческий путь известного украинского композитора, дирижера, хореографа, педагога Василя Николаевича Верховинца (1880–1938), документы которого хранятся в ЦГАМЛИ Украины.

Ключевые слова: танец; хореография; украинская песня; фольклор; театр.

There is highlighted the life and career of prominent Ukrainian composer, conductor, choreographer, anthropologist, teacher Vasyl Mykolayovych Verkhovynets (1880–1938), whose documents are stored in the Central State Archives-Museum of Literature and Arts of Ukraine.

Keywords: the dance; the choreography; the Ukrainian song; the folklore; the theater.